

ПОЛІЩУК В. Ю.,здобувач кафедри адміністративного
та господарського права
(Запорізький національний університет)

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2020.6.2.2.17>**ЗЛОВЖИВАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИМИ ПРАВАМИ ЯК КАТЕГОРІЯ
АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА**

У статті виявлено основні три групи концепцій щодо змісту зловживання процесуальними правами як правової категорії: розуміння зловживання правом як здійснення суб'єктивного права однією особою всупереч інтересам іншої особи або суспільства; як процесуальне правопорушення; комплексний підхід. Виявлено, що ознаками зловживання процесуальними правами в адміністративному процесі є: можливість здійснення лише уповноваженим суб'єктом, який має певне суб'єктивне право, тобто особами, котрі беруть участь у справі; за змістом це діяльність, спрямована на здійснення процесуального права; метою використання процесуального права є отримання вигоди, що за умови добросовісного використання процесуальних прав буде меншою, ніж при зловживанні процесуальними правами; наслідками є заподіяння шкоди суспільним або особистим інтересам інших осіб; вчинення зловживання процесуальними правами здійснюється всупереч принципам адміністративного судочинства; формами зловживання процесуальними правами є процесуальне правопорушення та шкідлива поведінка, щодо якої відсутні каральні норми; наявність причинно-наслідкового зв'язку між поведінкою особи і наслідками; реалізується у відповідних процесуальних документах тощо. Запропоновано визначити зловживання процесуальними правами як діяльність учасників адміністративного процесу, що здійснюється всупереч принципам адміністративного судочинства, у формі процесуального правопорушення чи шкідливої поведінки, з метою отримання вигоди більшої ніж за умови добросовісного використання процесуальних прав, наслідком якої є заподіяння шкоди публічним або приватним інтересам інших осіб. Визначено перспективи внесення змін до адміністративного процесуального законодавства з метою удосконалення правової регламентації запобігання та протидії зловживанню процесуальними правами.

Ключові слова: зловживання процесуальними правами, категорія, адміністративне процесуальне право, адміністративне судочинство.

Polishchuk V. Yu. Abuse of procedural rights as a category of administrative procedural law

The article identifies three main groups of concepts on the content of abuse of procedural rights as a legal category: understanding the abuse of rights as the exercise of subjective rights by one person against the interests of another person or society; as a procedural offense; integrated approach. It was found that the signs of abuse of procedural rights in the administrative process are: the possibility of exercise only by an authorized entity that has a certain subjective right, i. e. persons involved in the case; in content it is an activity aimed at exercising procedural law; the purpose of the use of procedural law is to obtain a benefit that, provided the fair use of procedural rights is less than in the case of abuse of procedural

rights; the consequences are harm to the public or personal interests of others; abuse of procedural rights is carried out contrary to the principles of administrative proceedings; forms of abuse of procedural rights are procedural offenses and harmful conduct for which there are no punitive rules; the existence of a causal link between a person's behavior and the consequences; implemented in the relevant procedural documents, etc. It is proposed to define the abuse of procedural rights as the activity of participants in administrative proceedings, carried out contrary to the principles of administrative proceedings, in the form of procedural offenses or harmful conduct, in order to benefit more than the fair use of procedural rights, resulting in harm to public or private interests. Prospects for amending the administrative procedural legislation in order to improve the legal regulation of preventing and combating abuse of procedural rights are identified.

Key words: *abuse of procedural rights, category, administrative procedural law, administrative proceedings.*

Вступ. Європейський Суд з прав людини неодноразово у своїх постановках давав тлумачення категорії «Зловживання правом» стосовно до різних груп суспільних відносин і підкреслював особливу значимість сумлінному розпорядженню суб'єктами своїми правами [16]. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод у ст. 17 визначає, що зловживання правом визначається як діяльність або дії, спрямовані на скасування прав та свобод, визнаних у Конвенції, або на їх обмеження в більшому обсязі, ніж це передбачено в Конвенції [10]. Рекомендація R(81)7 комітету міністрів Ради Європи «Про шляхи полегшення доступу до правосуддя» від 14 травня 1981 р. визначає, що одним із заходів прискорення розгляду справ є можливість тимчасового виконання рішень, за яким можливе оскарження, а також виплата на банківський відсоток за присудженим рішенням суду суми до виконання рішення, як заходи запобігання недобросовісному використанню права оскарження, у тому числі для отримання відстрочки [19]. Таким чином міжнародні акти визнають проблему зловживання правами, у т. ч. у судовому процесі та передбачають заходи запобігання недобросовісному використанню учасниками судового процесу права на оскарження.

У Концепції вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів від 10 травня 2006 р. вказується, що для забезпечення справедливості судової процедури необхідно передбачити ефективні механізми для запобігання недобросовісному використанню учасниками судочинства своїх процесуальних прав, а також відповідальність за невиконання процесуальних обов'язків. Водночас цим документом визначено, що відповідальність учасників процесу за недобросовісне користування процесуальними правами та за невиконання процесуальних обов'язків необхідно посилити (наприклад, за навмисне зволікання процесу). Формами відповідальності можуть бути не лише існуючі заходи процесуального примусу, а й застосування судом стягнень за невиконання вимог суду, покладення на учасників процесу відшкодування судових витрат у підвищеному розмірі [18]. Наведені норми свідчать про визнання на міжнародному та загальнодержавному рівні шкоди від зловживання правами учасниками судового процесу.

Сучасний стан застосування принципу недопустимості зловживання процесуальними правами на думку А.Я. Курбатова свідчить про його активне використання не тільки в цивільному та податковому праві, а також в семейному, трудовому праві, а також в процесуальних галузях. Крім того набуває поширення використання поняття «зловживання владою» з боку органів публічної влади та їхніх посадових осіб [13]. Засади запобігання зловживання владою визначені на міжнародному рівні у Декларації основних принципів правосуддя для жертв злочинів і зловживання владою [5].

Надана законом свобода процесуальної поведінки учасників адміністративного судочинства при здійсненні суб'єктивного права, вважають Д.А. Козачук, Н.В. Басалюк і В.П. Таркін, може перешкоджати своєчасному й ефективному відправленню правосуддя,

спричиняти шкоду іншим учасникам процесу, відсутність чіткої концепції протидії зловживання процесуальними правами, що визначала б ознаки такої поведінки учасників судового процесу, негативно впливала на ефективність ведення судочинства. Як наслідок мало місце безпідставне збільшення строків судового розгляду, прийняття помилкових рішень, порушення матеріальних і процесуальних прав інших учасників процесу [9, с. 286].

Значне розширення регулювання відносин щодо протидії суду зловживанню процесуальними правами був закріплений у Кодексі адміністративного судочинства України Законом України від 3 жовтня 2017 р. № 2147-VIII [17]. На дотримання засад доступності правосуддя, на наш погляд, спрямовані також положення ст. 2 КАС України, яка визначає однією з основних засад адміністративного судочинства принцип неприпустимість зловживання процесуальними правами, а також ст. 45 КАС України, яка визначає, що учасники судового процесу та їхні представники повинні добросовісно користуватися процесуальними правами, а зловживання ними не допускається [8]. З 2017 р. розпочався новий етап формування судової практики щодо застосування цих правових положень та активізувалися наукові дослідження змісту зловживання правами учасниками процесу та заходів його запобігання.

Проблема зловживання процесуальними правами вивчалася фахівцями з різних галузей права, а саме такими як: І.Г. Андрущенко, О.М. Барміна, Н.В.Басалюк, М.А. Боловнєв, В.Л. Грибанов, Р.А. Калюжний, Д.А. Козачук, А.Я. Курбатов, Р.Д. Ляшенко, В.П. Таркін, О.С. Фонова, Т.С. Яценко та ін., проте зміст зловживання процесуальними правами, як категорії адміністративного процесуального права досліджений недостатньо.

Постановка завдання. Основними завданнями наукової статті є здійснення аналізу літературних джерел із метою виявлення різних підходів до правової категорії зловживання процесуальними правами; виявлення групи наукових концепцій, що визначають зміст цього поняття; викладення власного бачення щодо визначення зловживання процесуальними правами як категорії адміністративного процесуального права; виявлення проблем, пов'язаних із кваліфікацією зловживання процесуальними правами на сучасному етапі та розробка шляхів удосконалення чинного законодавства у цій сфері.

Результати дослідження. Проблема зловживання правом є однією з найбільш актуальних не лише в епоху сучасності і не тільки в нашій державі, наголошують Р.А. Калюжний та І.Г. Андрущенко [7, с. 18]. Ці науковці визначають історичні етапи появи різних зловживань правами. Так, на їх думку вперше цілісну теорію зловживання суб'єктивними правами в континентальній Європі виробила французька судова практика в XIX ст., базуючись на нормах права про відповідальність за збиток, згідно з якою якщо моральні принципи суперечать якійсь дії, то суд визнає цю дію як інспіровану злобою, вчинену під дією пристрасті, що не виправдана жодним особистим інтересом, проте іншому наносить збиток [7, с. 18]. Надалі, на рубежі XIX–XX ст., виявляють ці науковці законодавство континентальної Європи закріпило так звану «шикану» (або «заборону причіпок»), тобто зловживання правом із єдиною метою – заподіяти шкоду іншій особі [7, с. 19]. Введення в науковий обіг терміну «шикана» є заслугою німецької правової доктрини XIX ст., що походить від німецького слова «Schikane», яке перекладається як «знущання, каверза, причіпка» [23, с. 3].

Слід погодитись із твердженням Р.А. Калюжного та І.Г. Андрущенко, що вітчизняне законодавство не дає чіткого тлумачення терміна «зловживання правом» [7, с. 19]. Так само у сучасному вітчизняному законодавстві термін шикана не закріплений, проте, Р.Д. Ляшенко та К.І. Бальковська вважають, що положення, які розкривають зміст цієї правової категорії сформульовані. Так, ст. 13 Конституції України передбачає, що неприпустимим є здійснення права із наміром завдати шкоди іншій особі та зловживати правом у інших формах, а також встановлено обов'язок при здійсненні прав додержуватися моральних засад суспільства та не порушувати права інших осіб [14, с. 19; 11]. В.Н. Грибанов вважає, що термін «зловживання правом» у його буквальному розумінні означає «використання права на зло». Вже з цього випливає, що поняття «зловживання правом» може бути використане лише тоді, коли уповноважений суб'єкт має певне суб'єктивне право. У тих же випадках, коли особа

здійснює будь-які дії, що не засновані на суб'єктивному праві, вести мову про зловживання правом не можна [4, с. 43].

А.Я. Курбатов узагальнив сучасні проблеми, що супроводжують розуміння та застосування принципу недопущення зловживання правом: 1) безсистемність вираження цього принципу у правових нормах; 2) невизначеність змісту принципу зловживання правом та ізолюваність його застосування в різних галузях права, де він набуває особливого змісту; 3) наділення зловживання правом абсолютно оціночним характером; 4) не визначення співвідношення принципів добросовісності користування правами та недопущення зловживання правом [13]. Ці тенденції проявляються й у адміністративному процесі.

Сучасні науковці при визначенні змісту зловживання процесуальними правами розділились на три групи: 1) прихильників розуміння зловживання правом як здійснення суб'єктивного права однією особою всупереч інтересам іншої особи або суспільства; 2) науковців, що кваліфікують зловживання процесуальними правами як процесуальне правопорушення; 3) представників комплексного підходу.

Представниками першої групи є Р.А. Калюжний, І.Г. Андрущенко, А.Я. Курбатов, Я.В. Грель, Є.В. Васковський. Вони вважають, що зловживання правом означає здійснення суб'єктивного права однією особою всупереч інтересам іншої особи або суспільства. Суб'єктивне право трактується як вид можливої поведінки учасників правових відносин, визначеного і гарантованого юридично. Очевидно, що для зловживання суб'єктивним правом особа повинна володіти таким, оскільки будь-яке інше зловживання за відсутності права є поведінкою всупереч праву і, відповідно, підпадає під ординарне правопорушення. Проблема заборони зловживання правом безпосередньо пов'язана зі встановленням певних юридичних меж, що позначають межі припустимої поведінки особи при реалізації права. Основним критерієм для встановлення меж реалізації (задоволення) інтересів певної особи служать інтереси інших осіб, у т. ч. суспільні та державні [12, с. 37; 9, с. 686].

Р.А. Калюжний та І.Г. Андрущенко вважають, що під зловживанням правом варто розуміти явища, які із формального погляду не суперечать чинному законодавству, і використання права спрямоване не на законну реалізацію прав учасниками правовідносин, а переслідує іншу, часто протиправну мету. Ці науковці визначили основні ознаки зловживанням правом як правової категорії, а саме: 1) наявність в особи суб'єктивного права; 2) діяльність, спрямована на здійснення цього права; 3) використання цього права не за його соціальним призначенням, а з заподіянням шкоди суспільним або особистим інтересам; 4) відсутність порушення конкретних юридичних заборон (тобто їх додержання) або невиконання обов'язків (тобто їх виконання); 5) встановлення факту зловживання правом компетентними правозастосовними органами; 6) настання юридичних наслідків [7, с. 20].

Крім основних ознак, зловживання правом, дослідники зазначають і другорядні ознаки, а саме: 1) здійснення суб'єктивного права в протиріччі з доброю совістю, доброю вдачею [15, с. 29]; 2) використання недозволених конкретних форм у рамках дозволеного загального типу поведінки [3]; 3) вихід за межі права під впливом суб'єктивних інтересів і відповідне порушення законних інтересів інших осіб [20, с. 45].

Представниками другої групи науковців, що підтримують розуміння зловживання правом як правопорушення є такі вчені, як Д.А. Козачук, Н.В. Басалюк, В.П. Таркін, М.А. Боловнєв, Р.Д. Ляшенко та К.І. Бальковська.

Під зловживанням процесуальними правами Д.А. Козачук, Н.В. Басалюк і В.П. Таркін пропонують розуміти форму процесуального правопорушення, що виражається у вчиненні дій неспіврозмірних із наслідками, до яких вони можуть призвести, використанні наданих прав всупереч їх призначенню із метою обмеження можливості реалізації чи обмеження прав інших учасників провадження, перешкоджання діяльності суду із правильного і своєчасного розгляду справи, необґрунтованого перевантаження роботи суду [9, с. 687].

Під зловживанням процесуальними правами як правовою категорією М.А. Боловнєв розуміє особливий вид процесуального правопорушення, вчиненого особами, які беруть участь у справі, і (або) їх представниками, пов'язаний з перевищенням меж реалізації права

і не пов'язаний із наміром досягти мети і завдання цивільного й адміністративного судочинства, що тягне як наслідків заподіяння шкоди іншим особам і (або) правосуддю [2].

Зловживання процесуальними правами згідно КАС України, на думку Д.А. Козачука, Н.В. Басалюка та В.П. Таркіна, притаманні такі ознаки: 1) наявність у певної особи суб'єктивного права, передбаченого законом; 2) використання можливості реалізації вказаних прав; 3) використання прав у супереч їх прямому призначенню і тим самим спричинення шкоди; 4) дії особи спрямовані на отримання певної вигоди; 5) наявність причинно-наслідкового зв'язку між поведінкою особи і наслідками [9, с. 688].

М.А. Боловнєв вважає, що основними ознаками зловживань процесуальним правами як особливого виду правопорушення, є такі як: володіння правом, протиріччя призначенням суб'єктивних прав, несвочасна реалізація, відсутність мотивування та обґрунтування скоєних дій в заявах і клопотаннях [2].

Д.А. Козачук, Н.В. Басалюк і В.П. Таркін наполягають на тому, що викладення норм процесуального законодавства вказує на те, що зловживання процесуальними правами вийшло за межі форми недобросовісної поведінки учасника процесу і стало повноцінним правопорушенням, для якого характерним є наявність елементів правопорушення: об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт, суб'єктивна сторона. Так, об'єктом зловживання є суспільні відносини, що складаються у сфері ефективного відправлення адміністративного судочинства; об'єктивну сторону правопорушення становить штучне створення учасниками процесу юридичних фактів процесуального права; суб'єктом – зловживачем, може бути будь-хто із учасників процесу; суб'єктивна сторона є обов'язковою ознакою якої є вина, що може виражатися як у формі умислу, так і у формі необережності [9, с. 686]. М.А. Боловнєв виокремлює аналогічні елементи такого складу адміністративного процесуального правопорушення як зловживання процесуальними правами із деякими особливостями їх змісту [2].

Р.Д. Ляшенко та К.І. Бальковська формують поняття шикани як особливого виду зловживання процесуальними правами – це різновид правопорушення, яке визначає неприпустимими здійснення процесуального права як такого, що робить розгляд справи в суді несвоєчасним, несправедливим і спричиняє настання шкідливих наслідків для іншої сторони, зокрема незручності майнового й морального характеру [14, с. 19]. На думку цих науковців до ознак шикани слід віднести: 1) заподіяння шкоди іншому суб'єкту, його правам та охоронюваним законом інтересам; 2) прямий умисел; 3) протиправність; 4) об'єктом посягання є майнові та особисті немайнові права та інтереси суб'єктів; 5) наявність шкоди; 6) вина [14, с. 19]. З урахуванням зазначених ознак, можна припустити що найбільше їм відповідає п. 5 ч. 2 ст 45 КАС, а саме дії, що суперечать завданню адміністративного судочинства, зокрема узгодження умов примирення, спрямованих на шкоду правам третіх осіб, умисне неповідомлення про осіб, які мають бути залучені до участі у справі [8]. Проте категорія зловживання процесуальними правами в адміністративному процесуальному праві стала предметом ґрунтовних наукових досліджень вітчизняними вченими нещодавно.

Представником третьої групи науковців, котрі підтримують комплексний підхід, є, наприклад, О.М. Барміна. Цим науковцем виявлено, що зловживання правом може проявлятися в трьох основних формах: правопорушення, злочину і шкідливої поведінки, щодо якої відсутні каральні норми. З урахуванням цього зловживання правом як правова категорія було визначено як несумлінна, злісна поведінка уповноваженої особи, що посягає на конструктивні принципи правового регулювання [1, с. 12].

За концепцією О.М. Барміної сутність зловживання правом як правової категорії визначається ступенем соціальної шкідливості поведінки, обумовленої корисливою та іншою особистою зацікавленістю, егоїстичним втіленням в процедуру використання прав лише своїх інтересів на шкоду правам та (або) законним інтересам інших осіб, чим спотворюється мета правового регулювання, втілена законодавцем. О.М. Барміна вважає, що шкідливість зловживання правом виражається в посяганні на конструктивні принципи правового регулювання, а це набагато небезпечніше в порівнянні з порушеннями конкретних правових норм [1, с. 13].

Цей науковець викладає контраргументи щодо спростування однозначного підходу до зловживання процесуальними правами як процесуального правопорушення, а саме на думку О.М. Барміної зловживання правом відрізняється від правопорушення відсутністю в діях несумлінної особи складу правопорушення, в силу чого не застосовуються покарання до цієї особи; від несумлінної поведінки страждають приватні інтереси осіб, в той час як при скоєнні правопорушень такі інтереси можуть бути не порушені; щодо зловживання правом не діє принцип невідворотності покарань, тоді як щодо правопорушень такий діє; правопорушення являє собою посягання на охоронювані законом відносини, тоді як зловживання правами є шкідливим для інших осіб спосіб реалізації своїх прав і інтересів і т. д. [1, с. 13].

Наведені наукові підходи до виявлення ознак, визначення поняття зловживання процесуальними правами, свідчать про активну полеміку вчених щодо його змісту як категорії адміністративного процесуального права. Водночас усі дослідники сходяться на негативному впливі зловживання процесуальними правами для виконання завдань адміністративного судочинства, а саме справедливого, неупередженого та своєчасного вирішення судом спорів у сфері публічно-правових відносин з метою ефективного захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень [8].

Застосування не за призначенням процесуальних прав, аргументовано доводять Р.Д. Ляшенко, К.І. Бальковська й О.С. Фонова, спрямоване на деструктивний вплив на судовий процес, внаслідок чого посередньо погіршується правове становище іншої сторони правового конфлікту. Як приклад, можна навести ситуацію, коли не за призначенням використується право на оскарження проміжних та остаточних судових актів. За таких обставин розгляд справи зупиняється до повернення справи до суду першої інстанції. Згідно зі ст. 309 КАС України термін апеляційного перегляду складає два місяці, то повертається справа мінімум після закінчення цього строку. Це за умови, якщо після апеляційного не буде касаційного перегляду. За його наявності, розгляд справи в усіх інстанціях може затягтися мінімум на чотири-шість місяців. Досить часто, зазначає О.С. Фонова, оскаржуються ухвали суду, які не підлягають апеляції, зокрема, ухвали про порушення провадження у справі, про відвід, про відкладення розгляду справи та ін. Отже, оскаржуючи ухвалу суду, недобросовісний учасник правового конфлікту має на меті не досягнення позитивних наслідків реалізації права на оскарження, скасування незаконної ухвали суду та подальший всебічний, повний і неупереджений розгляд справи судом, а затягування процесу з метою або виграшу правового конфлікту, або відтягування моменту відповідальності [22, с. 188–192; 14, с. 16; 21].

За 2020 р. у провадження адміністративних окружних судів перебувало 284 959 справ та матеріалів. Водночас окружними адміністративними судами було постановлено лише 184 ухвали щодо застосування заходів процесуального примусу [6]. На наш погляд, така статистика свідчить про відсутність сталого розуміння категорії зловживання процесуальними правами та його кваліфікуючих ознак, що призводить про низького рівня застосування відповідних норм КАС України.

Висновки. У процесі дослідження було виявлено, що при визначенні змісту зловживання процесуальними правами розділились на три групи: 1) прихильників розуміння зловживання правом як здійснення суб'єктивного права однією особою всупереч інтересам іншої особи або суспільства; 2) науковців, що кваліфікують зловживання процесуальними правами як процесуальне правопорушення; 3) представників комплексного підходу, які вважають, що зловживання правом може проявлятися у трьох основних формах: правопорушення, злочину і шкідливої поведінки, щодо якої відсутні каральні норми.

Таким чином, досліджуючи зловживання процесуальними правами як категорії адміністративного процесуального права з погляду різних наукових концепцій, ми узагальнили наступні його ознаки: 1) може здійснюватися лише уповноваженим суб'єктом, який має певне суб'єктивне право, тобто особами, які беруть участь у справі; 2) за змістом це діяльність, спрямована на здійснення процесуального права; 3) метою використання процесуального права є отримання певної вигоди, що за умови добросовісного використання проце-

суальних прав буде меншою ніж при зловживанні процесуальними правами; 4) наслідками є заподіяння шкоди суспільним або особистим інтересам інших осіб; 5) вчинення зловживання процесуальними правами здійснюється всупереч принципам адміністративного судочинства; 6) відсутність формальних ознак порушення конкретних положень КАС України; 7) факт зловживання процесуальним правом встановлюється адміністративним судом; 8) формами зловживання процесуальними правами є процесуальне правопорушення та шкідлива поведінка, щодо якої відсутні каральні норми; 9) наслідком виявлення факту зловживання процесуальними правами та його ідентифікації у адміністративному процесі є застосування судом заходів процесуального примусу, передбачених ст. 144–149 КАС України; 10) наявність причинно-наслідкового зв'язку між поведінкою особи і наслідками; 11) зловживання процесуальними правами реалізується у відповідних процесуальних документах: позовних заявах, клопотаннях, відзивах на позовні заяви, апеляційних чи касаційних скаргах, додатках до цих документів та наданих доказах; 12) винність учасника судового процесу у зловживанні своїми процесуальними правами, як у формі умислу так і необережності.

З урахуванням відокремлених ознак ми пропонуємо визначити зловживання процесуальними правами як категорію адміністративного процесуального права наступним чином: це діяльність учасників адміністративного процесу, що здійснюється всупереч принципам адміністративного судочинства, у формі процесуального правопорушення чи шкідливої поведінки, з метою отримання вигоди більшої ніж за умови добросовісного використання процесуальних прав, наслідком якої є заподіяння шкоди публічним або приватним інтересам інших осіб.

На наш погляд, з метою удосконалення правозастосовної практики та конкретизації кваліфікуючих ознак зловживання процесуальними правами необхідно доповнити ч. 1 ст. 45 КАС України визначенням цього поняття. Потребує також узагальнення відповідна судова практика та розробка методичних рекомендацій щодо виявлення, ідентифікації, кваліфікації та застосування заходів процесуального примусу за зловживання процесуальними правами у адміністративному судочинстві.

Список використаних джерел:

1. Бармина О.Н. Злоупотребление правом как общеправовая категория: теоретико-правовой анализ : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. Москва. 2015. 29 с. URL: https://msal.ru/common/upload/avtoreferat_Barmina.pdf.
2. Боловнев М.А. Эффективность противодействия злоупотреблениям процессуальными правами : дисс. ... канд. юрид. наук. Омск, 2018. 234 с. URL: https://xn--clazic8c.xn--p1ai/science/dissovet/file/base/1/454/dissert_dl.pdf.
3. Грибанов В.Л. Пределы осуществления и защиты гражданских прав. Москва : «Статут», 2000. 411 с.
4. Грибанов В.Н. Осуществление и защита гражданских прав. Москва : Статут. 2001. 11 с.
5. Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів і зловживання владою. Резолюція 40/34 Генеральної Ассамблеї от 29 ноября 1985 г. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_114#Text.
6. Звіт окружних адміністративних судів про розгляд судових справ за 4 квартал 2020 р. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/IV_kvartal_20.
7. Калюжний Р.А., Андрущенко І.Г. Зловживання правом: сутність та шляхи протидії. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. № 8 (58). 2006. С. 17–21.
8. Кодекс адміністративного судочинства України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>.
9. Козачук Д.А., Басалюк Н.В., Таркін В.П. Зловживання учасниками процесу своїми процесуальними правами в адміністративному судочинстві. *Молодий вчений*. 2018. № 4 (2). С. 685–689.
10. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 Ратифіковано Законом № 475/97-ВР від 17.07.97. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

11. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
12. Курбатов А.Я. Недопустимость злоупотребления правом как способ установления пределов реализации (удовлетворения) интересов. *Хозяйство и право*. 2000. № 12. С. 37.
13. Курбатов А.Я. Принцип недопустимости злоупотребления правом: к старым проблемам добавились новые. URL: <https://center-bereg.ru/b871.html>.
14. Ляшенко Р.Д., Бальковська К.І. Шикана як особливий вид зловживання правом. *Вісник Запорізького національного університету*. № 2. 2014. С. 15–21.
15. Малиновский А.А. Злоупотребление правом. Москва, 2000. 98 с.
16. По делу «Ерогова (Yerogova) против Российской Федерации» : постановление Европейского Суда по правам человека от 19.06.2008. *Бюллетень Европейского суда по правам человека*. 2009. № 11.
17. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів: Закон України від 3 жовтня 2017 р. № 2147-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2017. № 48. Ст. 436.
18. Про Концепцію вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів: Указ Президента України від 10.05.2006 р., № 361/2006. *Уряд. кур'єр* (Орієнтир). 2006. № 95. С. 1–8.
19. Про юридичну допомогу і консультації : Рекомендації (78) 8 комітету міністрів Ради Європи від 2 березня 1978 р. Мінськ : Белфранс, 1999. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_132/print.
20. Скловский К.И. О применении норм о злоупотреблении правом и судебной практике. *Вестник Высшего Арбитражного суда РФ*. 2001. № 2. С. 45.
21. Ухвала Київського окружного адміністративного суду від 25 квітня 2019 р. у справі № 826/1001/17. URL: <https://youcontrol.com.ua/ru/catalog/court-document/81475139/>
22. Фонова О.С. Зловживання процесуальними правами учасниками господарського процесу. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. 2008. Вип. 6. С. 187–199.
23. Яценко Т.С. Категория шиканы в гражданском праве: история и современность. Москва : Статут, 2003. 157 с.

